

De vrederechter in historisch perspectief

*Emese von Bóné**

Met de toenemende belangstelling voor laagdrempelige rechtspraak is er sinds kort ook aandacht voor de Belgische vrederechter.¹ De vrederechter is de gemakkelijkst toegankelijke rechter en van oudsher het feitelijke gezicht van de rechtspraak bij de burger in landen waar het rechtsstelsel is gebaseerd op de Franse Code Napoléon. Het is een alleenzetelende magistraat die snel oordeelt in kleine zaken.

Door de fusie enkele jaren geleden van de kantongerechten met de rechtbanken in het kader van de Herziening Gerechtelijke Kaart (HGK) is in Nederland een discussie op gang gekomen over de vraag of de rechter niet te ver van de burger af is komen te staan (Lennaerts 2016, p. 250-255). Een en ander heeft ertoe geleid dat de Tweede Kamer eind 2016 een motie van de ChristenUnie heeft aangenomen om onderzoek te laten verrichten naar de vraag of de vrederechter, die tot 1838 deel uitmaakte van het Nederlandse rechtsbestel, als laagdrempelige rechter terug te plaatsen is in de huidige rechterlijke organisatie.²

In deze bijdrage zal ik de historische aspecten van de vrederechter belichten. De Belgische vrederechter krijgt daarbij eveneens aandacht, aangezien deze sinds de invoering in 1795 nog steeds in functie is. Door de vrederechter in historisch perspectief te plaatsen en te verbinden met het heden, komen we wellicht tot nieuwe inzichten.

* Mr. dr. E.K.E. von Bóné is als universitair docent werkzaam bij de Capgroep Privaatrecht van de Erasmus School of Law (ESL) van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zij doceert rechtsgeschiedenis en doet rechtshistorisch en rechtsvergelijkend onderzoek naar laagdrempelige rechtspraak.

1 De rechtswetenschap houdt zich al langer dan vandaag of gisteren bezig met de vrederechter. Zo heeft het project Vrederechter op de Erasmus Universiteit Rotterdam sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw verschillende proefschriften opgeleverd (Van Dapperen 1991; Von Bóné 1992; Van Herreweghe 1993; Humbert-Convain 1994; De Roo & Jagtenberg 1993).

2 Dit onderzoek wordt momenteel uitgevoerd in opdracht van het WODC.

De historische wortels van de vrederechter

In de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was er al een buurtheer die wellicht de voorganger van de vrederechter is geweest (Van Meeteren 2006, p. 20). De steden van het gewest Holland werden geconfronteerd met onder andere vluchtelingen uit de Zuidelijke Nederlanden vanwege de losmaking van de Nederlanden van de Spaanse heerschappij van Philips II. Met de nieuwkomers begon bijvoorbeeld in Leiden een periode van onrust door de cultuurverschillen en de toegenomen woondichtheid. Dergelijke cultuurverschillen kennen we tegenwoordig ook, waardoor mensen gaan klagen. Destijds klaagden Leidenaars dat hun buurt ten onder zou gaan aan de instroom van vreemdelingen. Het aantal civiele procedures nam toe en de rechtbank raakte overbelast.

Leiden was één van de eerste steden die de buurtheer introduceerde. Deze werd belast met het handhaven van de orde. Ook moesten buurtheren optreden als bemiddelaar bij burenruzies en geldboetes opleggen bij een handgemeen. Partijen mochten zulke kwesties alleen nog maar aan de rechter voorleggen nadat ze eerst langs de buurtheer waren geweest. Buurtheren moesten de rust en vrede in de buurt bewaren. Daartoe reikten hun bevoegdheden verder dan alleen bemiddelen. Bij knokpartijen werden ze geacht een boete op te leggen. Ook bij huiselijk geweld of 'huiskrakelen' hadden buurtheren het recht om in te grijpen.

Rechtspraak door buurtheren was slechts één van de mogelijkheden voor stedelingen om geschillen op te lossen. Later kwam daar nog bij het College van de vredemakers. Al in 1598 functioneerden de *feseurs de paix* in Leiden als verzoeners in civiele geschillen (Ten Raa 1970, p. 131-132). Een vonnis werd door de vredemakers niet gevelde. Ze probeerden alleen partijen tot een akkoord te bewegen, dat de juridische status van een scheidsrechtelijk oordeel had (Van Meeteren 2006, p. 237-238). Pas wanneer een akkoord niet mogelijk was, mochten partijen een proces beginnen voor de zogeheten civiele vierschaar.³ Zo werd de werklast van de rechtbank verlicht.

De wortels van de vrederechter gaan dus terug op de Leidse vredemakers. Later, tijdens de Franse tijd, zou het instituut van de vrederechter

3 De civiele vierschaar was bedoeld voor burgerrechtelijke zaken met hoge financiële vorderingen – vanaf 1660 lag de drempel bij eisen van tweehonderd gulden – en de kwesties die door de vredemakers niet tot een oplossing konden worden gebracht.

naar Frans model worden ingericht. Deze vrederechter was een exponent van de Verlichtingsideeën die in Frankrijk waren ontstaan in de nadagen van het ancien régime. Rechtspraak was destijds duur, de rechterlijke organisatie was complex en klassenjustitie was normaal. Onder invloed van de kritiek op het rechtssysteem verwoord in de klaagbrieven (*Cahiers de doléances*) die de burgers in het revolutiejaar 1789 aan Lodewijk XVI richtten, onderging het rechtssysteem in 1790 een aantal drastische veranderingen, waaronder de invoering van een vrederechter (*juge de paix*) (Van Dapperen 1991, p. 31).

Na de Bataafse 'revolutie' werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een eenheidsstaat onder de naam Bataafse Republiek en een vazalstaat van Frankrijk. Stadhouder Willem V en zijn echtgenote Wilhelmina van Pruisen waren met hun gezin naar Engeland gevlucht. In de Bataafse Staatsregeling wordt voor het eerst de scheiding der machten zichtbaar. In de Staatsregeling van 1798 zien we in Titel VIII de afdeling 'Van den Regterlijke Magt'. In de tweede afdeling, artikel 264, wordt de vrederechter genoemd:

'In elke gemeente is of zyn een of meer vrederegters. Derzelve getal is evenredig aan de bevolking.'

In artikel 273 van de eerste Staatsregeling lezen we de belangrijkste taak van de vrederechter:

'Het staat niemand vrij eenig twistgeding aan te vangen zonder zig alvorens tot den vrederegter te hebben vervoegd. Zo de vrederegter hen niet kan bevredigen, verwyst hij hen by schriftelyke akte naar de burgerlyke regt-bank met overlegging der daartoe behoorende stukken door beide partijen onderteekend.'

Het gaat hier om de zogenoemde verplichte 'preliminaire conciliatie'. In de Bataafse Republiek is het niet gekomen tot invoering van een systeem van vrederechters, hoewel in 1799 in de Bataafse Republiek wel al een procesrechtelijke regeling over de *Algemeene manier van procedeeeren voor de vrederechters en derzelve bijzitters* is voorbereid waarin het procederen voor de vrederechter geregeld was. In artikel 4 van deze procesrechtelijke regeling stond dat de vrederechter zoveel mogelijk een bemiddelaar en scheidsman van partijen moest zijn. Dit reglement is echter nooit in werking getreden.

Pas toen ons land op 1 maart 1811 werd ingelijfd bij het Franse keizerrijk van Napoleon Bonaparte ging de Franse Wet op de rechterlijke organisatie op Nederlands grondgebied gelden (Feenstra 1952, p. 344-351; Van Dapperen 1991, p. 34). Het gebied dat ingelijfd was bij het Franse Keizerrijk omvatte toen niet alleen Nederland, maar ook België en Luxemburg. De vrederechter, de *juge de paix* als *unus iudex*, stond aan de basis van de toenmalige rechterlijke organisatie; de gehele rechterlijke organisatie was in 1811 dus op de Franse leest geschoeid (Van Boven 1990, p. 247-252). De vrederechter was een laagdrempelige lokale rechter die goedkoop en snel recht sprak. De burger was ervan verzekerd dat hij zijn zaak op tijd en goedkoop berecht kreeg. Ons land kende in deze periode 220 vredegerechten.

De laagdrempeligheid van de vrederechter tussen 1811 en 1838

De laagdrempeligheid van de vrederechter blijkt niet alleen uit archiefonderzoek maar ook uit de wet. Volgens de wet konden de zittingen van de vrederechter plaatsvinden op de gewone zittingsplaats. Daarnaast was zitting mogelijk bij de vrederechter thuis (Ten Raa e.a. 1989). Ook gebeurde dit soms op het 'bureau van conciliatie' of op het stadhuis. De partijen moesten in persoon verschijnen, tenzij ze op goede gronden verhinderd waren. In dat geval mochten zij zich door een gemachtigde laten vertegenwoordigen, aldus artikel 9 van de Code de procédure civile (1811). De gemachtigde hoefde geen jurist te zijn. Een onderhandse volmacht was voldoende om zich te laten machtigen. Wel konden partijen zich door een jurist doen bijstaan. Wanneer een partij niet verscheen, werd hiervan melding gemaakt in het register van de griffie van het vrederecht (Van Dapperen 1991, p. 128-129). Dit gebeurde eveneens op het origineel of de kopie van de oproeping. Het opmaken van een proces-verbaal was hierdoor niet meer nodig.

De behandeling van de zaak vond mondeling plaats. De vrederechter probeerde de partijen tot een vergelijk te brengen. Op de zitting mocht de eiser zijn vordering toelichten en zelfs zijn eis vermeerderen. Ook de gedaagde kreeg de gelegenheid zijn standpunt uiteen te zetten. Van de zitting werd een proces-verbaal opgemaakt. Hierin werd vermeld of partijen waren verschenen in persoon of bij gemachtigde. Voorts wer-

den de standpunten van partijen, zoals weergegeven tijdens de zitting, opgenomen in het proces-verbaal.

Indien partijen niet tot overeenstemming kwamen, werd hiervan een korte aantekening gemaakt. In het geval partijen wel tot een schikking kwamen, werd deze opgenomen in het proces-verbaal, waarna dit werd ondertekend door de vrederechter, de griffier en de partijen. Als partijen niet konden tekenen, bijvoorbeeld omdat ze niet konden lezen of schrijven – hetgeen in de Franse tijd zeker niet ongewoon was – werd hiervan melding gemaakt. Het Handboek der Vredegerigten zegt hierover: ‘Alleen de tekening of deze daarvoor geldende melding, kan aan de wederzijdse gesprekken kracht van verbintenis geven; tot zo lang zijn het slechts blote voorstellen, waaraan partijen zich naar welgevallen kunnen onttrekken. Tekening levert het bewijs op dat de gedane voorstellen bij eindelijk besluit van partijen zijn vastgesteld’ (*Handboek der vredegerigten* 1811, p. 195 (no. 217)).

De processen-verbaal waren (na het decreet van 28 december 1811) meestal zowel in het Frans als in het ‘Nederduitsch’ opgesteld (Van Dapperen 1991, p. 109). Na het wegtrekken van de Fransen in 1813 werd bij besluit van 1 december 1813 het uitsluitend gebruik van het ‘Nederduitsch’ verplicht gesteld. Als de gedaagde noch zelf, noch bij gemachtigde was verschenen, mocht de eiser zijn vordering aanhangig maken voor de rechtbank.

De conciliatietaak van de vrederechter is terug te voeren tot de zogenoemde verplichte ‘preliminaire conciliatie’ (Ten Raa 1986). De preliminaire conciliatie was beschreven in de Franse Wet op de rechterlijke organisatie van 16 augustus 1790, in titel X. Deze wet voerde het beginsel in dat een gewoon burgerlijk proces niet zou kunnen beginnen zonder dat de aanlegger vooraf had gepoogd met zijn tegenpartij tot een conciliatie te komen ten overstaan van één van de speciaal voor dit doel ingestelde Bureaux de Paix (Ten Raa 1970, p. XVII en 406). Dit is te lezen in titel X over de ‘bureau de paix et du tribunal de famille’:

‘Dans toutes les matières qui excéderont la compétence du juge de paix, ce juge et ses assesseurs formeront un bureau de paix et de conciliation. Art. 2. Aucune action principale ne sera reçue au civil devant les juges de district, entre parties qui seront toutes domiciliées dans le ressort du même juge de paix, soit à la ville, soit à la campagne, si le demandeur n’a pas donné, en tête de son exploit, copie du certificat du bureau de paix, constatant que sa partie a été inutilement appelée à ce bureau, ou qu’il a employé sans fruits sa

médiation' (*Archives Parlementaires*, 1787-1860, deel XVIII, p. 104 e.v.; Ten Raa 1970, p. XVII en 406).

De preliminaire conciliatie lijkt niet op de schikking in de zin van de comparitie van partijen (ex artikel 87 Rv) aangezien conciliatie geschiedt onder leiding van de vrederechter, die een actieve bemiddelende rol heeft. Conciliatie is ook geen mediation, omdat bij mediation partijen de leidende rol hebben onder leiding van een vaak dure mediator. De vrederechter probeert juist zelf partijen die voor zijn vredegerecht een burgerlijke procedure willen voeren, tot elkaar te brengen. Ook een vordering tot betaling van achterstallig loon was pas ontvankelijk nadat de vrederechter door middel van conciliatie had geprobeerd partijen te verzoenen (Von Bóné 2008, p. 75-86). Deze procedure noemen we de 'kleine conciliatie'.

De zogenoemde 'grande conciliation' (neergelegd in artikel 48 Code de procédure civile) bepaalde dat men pas een eis bij een rechtbank mocht indienen nadat men zijn tegenpartij opgeroepen had om ter fine van een 'schikkingspoging' voor de vrederechter te verschijnen. Voor het starten van de conciliatieprocedure moest voldaan zijn aan bepaalde voorwaarden (Van Dapperen 1991, p. 126). Zo moest de eis een zaak betreffen waarover partijen de vrije beschikking hadden en ten aanzien waarvan het mogelijk was een compromis te sluiten. Verder moesten partijen uiteraard handelingsbekwaam zijn. Ten slotte moest het gaan om een rechtsvordering in eerste aanleg en ten principale.

De procedure werd ingeleid door een oproeping die veel overeenkomst vertoont met een dagvaarding. Ook kregen partijen de mogelijkheid om vrijwillig voor de vrederechter te verschijnen. De oproeping bedroeg een termijn van ten minste drie dagen (*Handboek der vredegerigten/ Manuel des justices de paix* 1811, p. 185; Van Dapperen 1991, p. 119). De oproeping werd gedaan door een deurwaarder van het vredegerecht van de woonplaats van de gedaagde. De gedaagde werd daarbij in kennis gesteld van de inhoud van de eis, alsmede van de dag en het tijdstip waarop hij voor de vrederechter moest verschijnen. Doorgaans werden de zittingen ten behoeve van conciliaties op twee vaste dagen per week gehouden.

De vrederechter behandelde eenvoudige civiele zaken. Partijen hadden gemakkelijk toegang tot de vrederechter en hoefden niet vertegenwoordigd te worden door advocaten. Op de dag dat partijen ver-

schenen, werd tevens vonnis gewezen. De procedure voor de vrederechter was dus snel en goedkoop.

De vrederechter was naast conciliateur ook voorzitter van de familieraad, een ad-hoc college bestaande uit familieleden en vrienden belast met het benoemen van voogden en toezienend voogden (Von Bóné 1992; Von Bóné 1999, p. 73-80). Dit college had zijn oorsprong in de Franse Wet op de rechterlijke organisatie van 16 augustus 1790 en werd 'tribunal de famille' genoemd. De zogenoemde familierechtbank had een verzoenende taak in familiezaken.

Na de afschaffing van het 'tribunal de famille' behandelde de vrederechter met de familieraad de extrajudiciële zaken. In de familieraad zaten drie familieleden van moederszijde en drie familieleden van vaderszijde die bevoegd waren om voogden en toezienend voogden te benoemen voor een minderjarige. Ook kon de familieraad onder leiding van de vrederechter een curator benoemen voor een familielid dat onder curatele gesteld moest worden. De familieraad was ook bevoegd om handlichting te verlenen aan minderjarigen, bijvoorbeeld in het geval een minderjarige wilde trouwen. Andere extrajudiciële werkzaamheden van de vrederechter waren verzegelingen en ontzegelingen. Dit was nodig als iemand overleden was en de goederen veiliggesteld moesten worden. Een andere extrajudiciële bevoegdheid van de vrederechter was het verlenen van een akte van bekendheid, bijvoorbeeld in het geval iemand wilde trouwen die geen geboorteakte had. Dan moesten familieleden en vrienden van de betreffende persoon bij de vrederechter verklaren dat zij de betreffende persoon kenden (Van Dapperen 1991, p. 136). Kortom, de vrederechter in de Franse tijd had een breed palet aan zaken te behandelen. Zijn meest specifieke taak was echter (anders dan de kantonrechter) de conciliatie.

De vrederechter in België vergeleken met de kantonrechter in Nederland

In België heeft de nationale wetgever na de afsplitsing van Nederland in 1830 vastgehouden aan de vrederechtspraak inclusief de conciliatietaak (Von Bóné 2013, p. 3-11). In België functioneert de vrederechter al sinds 1795, en doet dat tot op de dag van vandaag (Von Bóné 2011, p. 73-82). De vrederechter is bij uitstek de beschermrechter, de

nabijheidsrechter en de verzoeningsrechter (Rotthier 2018).⁴ Bij een conciliatie worden partijen voor de vrederechter opgeroepen tot minnelijke schikking. Daarbij doen partijen een beroep op de expertise van de vrederechter om te trachten tot een oplossing te komen zonder onmiddellijk een volwaardige gerechtelijke procedure op te starten. De rol van de vrederechter is doorgaans groter dan van een bemiddelaar. De vrederechter kan immers zelf suggesties doen om tot een oplossing te komen. Hij zal actief meezoeken naar een oplossing. Hij moet daarbij omzichtig te werk gaan, omdat hij zich niet mag uitspreken over het gelijk van één van de partijen. Wanneer de vrederechter er niet in slaagt om partijen tot een minnelijke schikking te brengen, zal hij later nog in alle onafhankelijkheid en onpartijdigheid moeten kunnen oordelen over het conflict (Rotthier 2018, p. 36). Een poging om het geschil via minnelijke schikking te regelen heeft tal van voordelen. De procedure is gratis en er hoeven geen rolrechten te worden betaald. Ook is door de eenvoud van de zaak een advocaat niet nodig. Het opstarten van de procedure vergt geen grote formaliteiten. Door een oproeping in minnelijke schikking kan dus soms een lange procedure worden vermeden. Het voordeel is ook dat het resultaat ervan direct afdwingbaar is. Het allerbelangrijkste is misschien wel dat door een oproeping in minnelijke schikking vaak de verstandhouding tussen partijen en de communicatie zich herstellen. Dit is belangrijk om nieuwe conflicten te vermijden.

Er kleven ook nadelen aan de procedure tot oproeping in minnelijke schikking. Het grootste nadeel is dat op de zitting geen vonnis kan worden gewezen. Wanneer partijen bijvoorbeeld niet komen opdagen of wanneer de vrederechter er niet in slaagt om partijen tot een akkoord te brengen, moet er alsnog een procedure worden opgestart. In dat geval kan de griffier alleen een proces-verbaal van non-conciliatie oftewel van niet-minnelijke schikking opstellen (Rotthier 2018, p. 37).

De procedure tot oproeping in conciliatie voor de vrederechter is eenvoudig. Een gewone brief aan de griffie met aanduiding van de identiteit van de op te roepen partijen en een omschrijving van de problematiek volstaat om de procedure op gang te brengen. Er kunnen ook stukken bijgevoegd worden die de vrederechter de mogelijkheid geven om zich vooraf een idee van het geschil te vormen. Als het verzoek bij

4 Lezing Lode Vrancken 30 mei 2018 op de studiedag 'De vrederechter van de toekomst' te Brussel.

de griffie is ingediend, zullen partijen binnen 14 dagen worden uitgenodigd op een zitting in raadkamer (dus niet openbaar). Wanneer alle partijen aanwezig zijn en zij tot een minnelijke schikking kunnen komen, stelt de griffier daarvan een proces-verbaal van minnelijke schikking op. Wanneer dit proces-verbaal door alle partijen, de vrederechter en de griffier is ondertekend, is het definitief. Het proces-verbaal van minnelijke schikking heeft dan dezelfde waarde als een vonnis (Rotthier 2018, p. 38). Zo kan dit proces-verbaal een overeenkomst tussen twee partijen bevatten om iets te doen. Als de overeenkomst, bijvoorbeeld het snoeien van bomen in de tuin, niet wordt uitgevoerd, kan het proces-verbaal van minnelijke schikking (= grosse) aan een gerechtsdeurwaarder worden gegeven, die ervoor zorg kan dragen dat de overeenkomst wordt uitgevoerd. Er hoeft in dat geval geen gerechtelijke procedure gestart te worden. De gerechtsdeurwaarder kan bijvoorbeeld zorg dragen voor de invordering van de kosten die met het snoeien van de bomen gemoeid zijn. De procedure om tot een minnelijke schikking te komen is niet verplicht.

In België zien we dat de vrederechter nooit is afgeschaft, ook de conciliatie niet. Wel is in de loop der jaren onder meer door bezuinigingen het aantal vredegerechten verminderd. Momenteel zijn er in België 162 vredegerechten.

In Nederland kwam al in 1838 een eind aan de Franse rechterlijke organisatie en kreeg Nederland zijn eigen nationale rechterlijke organisatie en nationale wetgeving. Daarmee kwam er een einde aan het bestaan van 220 vredegerechten in Nederland. De vrederechter moest in Nederland plaatsmaken voor de kantonrechter, die in civiele zaken recht sprak op basis van het Nederlands Burgerlijk Wetboek van 1838. De kantonrechter is in 1838 als opvolger van de vrederechter ingevoerd om snel en goedkoop recht te spreken (Von Bóné 2011, p. 73-82). Het meest opvallende verschil tussen de vrederechter en de kantonrechter is dat de kantonrechter geen verplichte bemiddelende taak kreeg. De verplichte preliminaire conciliatietaak werd in ons land dus in 1838 afgeschaft.

Nabeschouwing

In Nederland is de kantonrechter als opvolger van de vrederechter ingevoerd om snel en goedkoop recht te doen. Uit het historisch over-

zicht blijkt dat de bemiddelende taak van de vrederechter lang is blijven bestaan. De Belgische vrederechter is daar een voorbeeld van. Tegenwoordig zien we in ons land nieuwe vormen van laagdrempelige rechtspraak die rechtspraak dichtbij de burger brengen. De meest recente pilot die van start is gegaan, is de Rotterdamse Regelrechter. Het belangrijkste criterium om een zaak aanhangig te maken bij de Rotterdamse Regelrechter is dat partijen samen bereid zijn tot een goed gesprek en open staan voor een praktische oplossing van het conflict.

Deze pilot heeft veel weg van de Belgische vrederechter, omdat de Rotterdamse Regelrechter met partijen om de tafel zit en actief probeert tot een minnelijke schikking te komen. Wordt het niet tijd dat de wetgever de wet aanpast en de rechter uit zijn lijdelijke rol trekt door de bemiddeling met partijen mogelijk te maken? Dit is de trend volgens de ‘Groupement européen des magistrats pour la médiation’. Wat ontbreekt voor de rol van de Nederlandse rechter in onze wet is een artikel zoals artikel 21 in de Franse Code de procédure civile: ‘Il [le juge] entre dans la mission du juge de concilier les parties.’⁵ Gaan we in Nederland terug naar het model van de *feseurs de paix*, die Voltaire bejubelde? Hij schreef:

‘Quand deux hommes veulent plaider l’un contre l’autre, ils sont obligés d’aller d’abord au tribunal des conciliateurs, appelés faiseurs de paix. (...) Les faiseurs de paix disent aux parties: “Vous êtes de grands fous de vouloir manger votre argent à vous rendre mutuellement malheureux; nous allons vous accommoder sans qu’il vous en coûte rien”.’

Oftewel: ‘Indien twee partijen tegen elkaar willen procederen, zijn zij verplicht om naar de vrederechter te gaan. De vrederechter zal tegen partijen zeggen: “U bent grote dwazen dat u uw geld opeet en elkaar ongelukkig maakt. Wij zullen ervoor zorgen dat het u niets kost”.’

Literatuur

Archives Parlementaires 1884

Archives Parlementaires (AP) de 1787-1860, recueil complet des débats législatifs et politiques des Chambres Françaises, imprimé par ordre du Corps législatifs, 1er série (1787-1799), sous la direction de J. Madival et E. Laurent, Parijs 1884, deel XVIII.

Von Bóné 1992

E.K.E. von Bóné, *De familieraad in Nederland 1811-1838* (proefschrift), Rotterdam: Juridisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam 1992.

Von Bóné 2008

E.K.E. von Bóné, 'Een conciliërende rol van de vrederechter in arbeidszaken?', *Mediation en Conflictmanagement* 2008, afl. 3, p. 75-85.

Von Bóné 2009

E.K.E. von Bóné, 'De vrederechter alias de buurtrechter, terug van weggeweest', *NJB* 28 februari 2009, p. 491-495.

Von Bóné 2010

E.K.E. von Bóné, 'De vrederechter alias de buurtrechter, een rechtshistorische/rechtsvergelijkende excursie', in: Emese von Bóné (red.), *De vrederechter alias de buurtrechter?*, Bijdragen in het kader van het symposium 'De buurtrechter alias de vrederechter terug van weggeweest', gehouden op 'De Doelderdag' vrijdag 9 oktober 2009, Erasmus Universiteit Rotterdam 2010, p. 5-19.

Von Bóné 2011

E.K.E. von Bóné, 'Tweehonderd jaar ontwikkeling van de competentie van de vrederechter/kantonrechter in Nederland (1811-2011)', in: G. Martyn (red.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederegerecht*, Koninklijk Verbond van de vrede- en politierechters, Brugge: Die Keure/La Charte 2011, p. 73-82.

Von Bóné 2013

E.K.E. von Bóné, 'The Justice of the Peace in the Dutch Judiciary System, historical and comparative remarks', in: E.K.E. von Bóné (red.), *The Justice of the Peace in Europe*, Contributions of the Conference 'Justice of the Peace in Europe', Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 2013, p. 3-12.

Von Bóné 2016

E.K.E. von Bóné, 'Signalement: Herinvoering van de vrederechter in Nederland mogelijk een feit?', *Nederlands-Vlaams tijdschrift voor mediation en conflict-management* (12) 2016, afl. 3, p. 45-50.

Van Boven 1990

M. van Boven, *Rechterlijke instellingen ter discussie* (proefschrift), Nijmegen: Gerard Noodt Instituut 1990.

Van Dapperen 1991

H.J.M. van Dapperen, *De vrederechter in Nederland 1811-1838* (proefschrift), Rotterdam: Juridisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam 1991.

Feenstra 1952

R. Feenstra, 'Enkele opmerkingen over de invoering der Franse wetgeving in Nederland (1810-1813)', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, deel XX, 1952, p. 344-351.

Handboek der vrederegten 1811

Handboek der vrederegten (Manuel des justices de paix), Amsterdam en Rotterdam, tweetalig uitgegeven bij Allart en Immerzeel, 1811.

Van Herreweghe 1993

V.P.B. van Herreweghe, *De vrederechter en cassatie* (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam), Gent: Mys&Breesch uitgevers 1993.

Humbert-Convain 1994

S. Humbert-Convain, *Le juge de paix et la repression des infractions douanières en Flandre et en Hollande (1794-1815)* (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam), Rotterdam 1994.

Kamerstukken II 2016/17

Kamerstukken II 2016/17, 34550, VI, 65.

Lennaerts 2016

A.H.J. Lennaerts, 'De vrederechter leeft (nog steeds)', *Trema* 2016, afl. 7, p. 250-255.

Van Meeteren 2006

A. van Meeteren, *Op hoop van akkoord, instrumenteel forumgebruik bij geschillenbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (proefschrift Rotterdam), Hilversum: Verloren 2006.

Ten Raa 1970

C.M.G. ten Raa, *De oorsprong van de kantonrechter* (proefschrift Rotterdam), Deventer: Kluwer 1970.

Ten Raa 1986

C.M.G. ten Raa, *Conciliatie en Justitie* (inaugurele rede), Rotterdam: Mededelingen Juridisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam, nr. 34, 1986.

Ten Raa e.a. 1989

C.M.G. ten Raa, H.J.M. van Daperen & E.K.E. von Bóné (red.), *Vrederechters in het Departement van de Mondingen van de Maas 1811-1813*, Rotterdam: Mededelingen van het Juridisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam, nr. 49, 1989.

De Roo & Jagtenberg 1993

A.J.M. de Roo & R. Jagtenberg, *Settling Labour Disputes in Europe* (proefschrift), Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 1993.

Rotthier 2018

K. Rotthier (red.), *De vrederechter 'Tot uw dienst'*, Brugge: Die Keure 2018.

De Tocqueville 1967

A. de Tocqueville, *L'ancien régime et la révolution*, collection folio, Parijs: Gallimard 1967.

Visser 2010

F.M. Visser, 'De rechter de buurt in, inktvlekstrategie voor de hero-vering van de rechtsstaat', in: E.K.E. von Bóné (red.), *De vrederechter alias de buurtrechter?*, bijdragen in het kader van het symposium 'De buurtrechter alias de vrederechter terug van wegge-weest', gehouden op 'De Doel-derdag' vrijdag 9 oktober 2009, Erasmus Universiteit Rotterdam 2010, p. 19-29.

Visser 2013

F.M. Visser, 'Mobile Justice in the Netherlands', in: E.K.E. von Bóné (red.), *The Justice of the Peace in Europe*, Contributions of the Conference 'Justice of the Peace in Europe', Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 2013, p. 117-127.